

A budapesti vegyipari szakszervezeti könyvtárak története

A vegyipari szakszervezeti könyvtárak története szinte egyidős a szakszervezet megalakulásával, tehát csaknem 70 éves. Nem sokkal a századforduló után, 1905-ben már majdnem tízezer munkás dolgozott a kisüzemi jellege miatt vegyipar helyett vegyészeti ipar elnevezéssel illetett iparágban. A foglalkoztatott munkások főleg nap-számosok voltak, az akkori gyártási eljárások ugyanis szakmai ismereteket alig követeltek, annál több fizikai erőt. Az iparágban nagy számban dolgoztak német és szlovák munkások, s elterjedt volt a rosszabbul fizetett női és gyermekmunka. Az állandóan vándorló, szakismeretek nélküli vegyipari munkások a szervezkedéstől sokáig távol maradtak, s csak 1905 áprilisában alakult meg *A Magyarországi Vegyészeti Munkások Szövetsége*. Ez már működésének kezdetén bátor osztályharcos szervezetként lépett fel, több eredményes sztrájkot és bojkottot szervezett.

I. A vegyipar kialakulásától a felszabadulásig

A szakszervezet megalakulásának első percétől kezdve a mozgalmi munka szerves részének tartotta a kulturális tevékenységet. Az 1906-ban elfogadott alapszabály a szövetség célját a tagok érintkezésének előmozdításában, a szaktársi szeretet és összetartozandóság érzésének fejlesztésében jelölte meg — természetesen az anyagi érdekekért folytatott harc mellett. E célt egyebek között „állandó helyiség, olvasószoza, könyvtár létesítésével, szaklap bevezetésével” kívánta elérni. Kulturális célkitűzéseinek osztályharcos célját alapszabályában nem írhatta le, szaklapjának, *A Vegyészeti Munkás*-nak első számában azonban már megtaláljuk ilyen törekvésének tudatos megfogalmazását: „*harcra kelni a tudatlansággal, amely a munkásságot gátolja abban, hogy saját helyzetét felismerve bátran, férfiasan tudjon küzdeni*”. A kulturális munkának ez az osztályharcos célkitűzése a szakszervezet történetének minden időszakában érvényesült. Az 1920-as évektől hangsúlyozták, hogy a többi szakmához képest a vegyiparban fontosabb a szerepe, mert „nem kötött ipari szakma, vagyis nincs képesítéshez kötve, tehát az alkalmazott munkásság kisebb intelligenciájú”, továbbá, hogy „nagy tömegnél azért is hiányzik a tudatosság és ennek következtében a kitartás is, mert hiányzik az iskola, az olvasottság”.

Igy aztán érthető, hogy a felszabadulásig az oktatás mellett a könyvtári tevékenység volt a kulturális munka legfontosabb területe.

A szakszervezet megalakulása után egy hónappal a szervezet által bérelt helyiségben 80—100 könyvből álló gyűjteményt helyeztek el egy könyvszekrényben. A Vegyészeti Munkás második száma ezt hírül adta, és felszólította használatára a tagságot. Rövid könyvtári szabályzatot is kidolgoztak, mely minden tag könyvtárhasználati jogát, a díjmentes kölcsönzést, a kéthetes kölcsönzési időt, annak esetleges meghosszabbítását, a heti 4 filléres késedelmi díjat, a könyvek épségének megővését írta elő. A könyvtár bővítése érdekében pár hónap múlva szilveszteri estélyt tartottak, s a bevételek nagy részéből könyveket vásároltak.

A következő év elején könyvtárat alapított a ferencvárosi és a kőbányai csoport is. 1907-ben már mindhárom csoport költségvetésében előkelő helyet foglalt el a *könyvvásárlásra fordított összeg*: a 12 kiadási tétel közül a *harmadik helyen szerepel* 335 korona 62 fillérrel. Jelentékeny összeg volt ez, ha figyelembe vesszük, hogy majdnem kétszer annyit tett ki, mint például a munkanélküli segély, vagy az agitációs kiadás. Egy könyv átlagára 1 korona körül volt, tehát több mint 300 könyvvel gyarapodott egy év alatt az állomány. Így a könyvmennyiség 400—600 kötetre becsülhető. (Sajnos, sem katalógus, sem összesített leltár nem maradt fenn.) 1908-ban még nagyobb összeget, 898 koronát fordítottak a könyvtár fejlesztésére. Ez az összeg kb. 6—800 könyv beszerzését tette lehetővé. Amikor tehát a szakszervezet tagjainak száma csaknem 2 ezer volt, a három könyvtár kb. 1500 kötettel rendelkezett.

A Vegyészeti Munkás 1907. évi 11. számának tájékoztatása szerint „a tagok könyvtárainkat rendkívüli módon veszik igénybe”. Az iskolarendszer hiányosságaiból és a vegyiparban foglalkoztatottak összetételéből adódó írástudatlanság miatt a könyvolvasás csak a tagok egy részére terjedhetett ki közvetlenül. Összesen 110—150 olvasójuk volt a könyvtáraknak, vagyis a szakszervezeti tagok 5—8%-a.

A kölcsönzés mindenütt a mozgalmi napokon a hivatalos órák alatt, vagyis hente két alkalommal három-három órában történt. Az olvasókat és az általuk kölcsönzött könyveket regiszteres füzetben tartották nyilván. A könyvtáros mindig a választott vezetőség egyik tagja volt.

Az állomány összetételére részben közvetett források alapján, részben a könyvtáros által az újonnan beszerzett könyvekről írt, a szaklapban rendszeresen megjelenő könyvismertetésekéből következtethetünk. A német tagokra való tekintettel a magyar nyelvű könyveken kívül nagy számban voltak német nyelvűek is. Az állomány nagy többségét a szépirodalom tette ki. Megvoltak Dickens, Dosztojevszkij, Gorkij és Zola művei is. A tudományos és a népszerű ismeretterjesztő irodalom aránya az állomány tíz-tizenöt százalékát érte el. A társadalomtudományi művek között találunk magyar történetet (Thaly Kálmán), világtörténetet (Ribári Ferenc) is. Viszonylag nagyobb számban voltak meg a népszerű szocialista művek, a munkásmozgalom akkori irodalmi alkotásai, például Bebel: A nő és a szocializmus, Liebknecht: Mit akar a szociáldemokrácia, Jászi: Új-Magyarország felé c. munkái, Kautsky: Gazdasági tanai, Bokányi Dezső, Csizmadia Sándor, Lassalle, Táncsics művei.

A könyvtárak működésének e kezdeti időszakában a könyvtári rendezvények még nem alakultak ki.

1909-től, a szakszervezet tevékenységének visszaesésétől kezdve először szórva-nyossá vált, majd abbamaradt a könyvállomány bővítése. A szakszervezet megszűntetése következtében e könyvtári könyvek elkallódtak.

1917-ben a szervezet újjáalakuló gyűlése ismét célul tűzte ki „egy jól felszerelt könyvtárról való gondoskodást”. Már ebben az évben 1000 koronát fordított a könyvtár kialakítására. 1918 áprilisára 2000 koronát meghaladó értékű, 265 kötetes könyvtárat alakítottak ki. Ehhez járult a kelmefestő és vegytisztító szakosztály beolvasásakor annak 227 kötete, s így az év végén már 492 kötetes könyvtára volt a szakszervezetnek. Az állományt rendszeresen növelték. A Tanácsköztársaság idejére már több mint 1200 kötetes könyvgyűjtemény alakult ki.

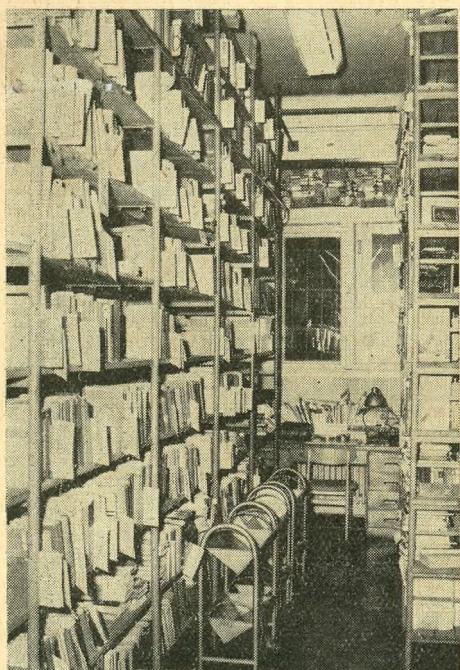
A könyvtár tevékenysége is kibővült, s a társasélet tényezőjévé vált. Kezdték kapcsolódni a szakszervezeti kulturális tevékenység más területeihez, elsősorban az oktatáshoz. Ennek keretében bizonyos előadások alkalmával azok témájához illő olvasmányokat adott ki a hallgatók részére. A kölcsönzéseken kívül sor került meghatározott könyvekkel kapcsolatos előadások, beszélgetések megszervezésére is.

Kisebb könyvtárak alakultak az erzsébeti és a kőbányai helyi csoportoknál is. A Tanácskormány könyvtári politikájában a munkáskönyvtáraknak tulajdonított kiemelkedő szerep kifejezésre jutott abban is, hogy a Ruggyanta Gyárban 40 m² alapterületű könyvtárat készültek létesíteni 140 m² alapterületű olvasószobával.

A Tanácsköztársaság bukása után a vegyipari szakszervezeti mozgalom pangása következtében a könyvtári tevékenység fejlődése is megszakadt. Csak 1924-ben gyarapodott tovább a könyvállomány a két helyi csoportéval együtt kb. 300 könyvvel. A könyvbeszerzés ezután is szórványos volt. Feléledtek azonban a könyvtári rendezvények: a felolvasások, viták és előadások. A 20-as évek végén az állományfejlesztés új módja, az ajándékozás is megjelent. A felesleges, értéketlen könyveket tartalmazó jótékonyági adományokon kívül szakszervezeti vezetők által ajándékozott értékes könyvek is kerültek be a könyvtárba.

A 30-as évek végén és a 40-es években a fasizálódás fokozódásának idején erősen megnőtt a könyvtár fontossága, mivel a *politizálásnak szinte egyetlen legális fóruma volt*, és illegális összejöveteleket fedezett. Például 1943-ban irodalmi műsort rendezett a könyvtár, melynek jelégjéül Villon-idézetet választott: „... ha nyakadra is hágnak, az urak előtt ne fogd be a pofádat!”. Az akkori könyvtáros, *Berecz Dezső* előadásában méltatta Erdődy János költészetét, aki a fasizmus dühöngésének korszakában a szókimondó Villon stílusában mert írni a szabadságról és igazságról. Felolvasták Ilja Ehrenburg: A kommunár pipája című írását is. Mindez abban az időben politikai állásfoglalásnak számított.

A könyvtár *állományának* zömét akkoriban szintén a szépirodalmi művek alkották, a társadalomtudományi és a természettudományi gyűjtemény hiányos volt. Az összetételt az határozta meg, hogy elsősorban a Népszava Kiadótól vásároltak. Kisebb mennyiségben beszerztek könyveket a Faust és a Cserépfalvi kiadótól is. A versgyűjtemény szegényességének a Népszava kiadói politikája volt az oka. Az orosz szerzőktől kapható csaknem valamennyi művet beszerették. A klasszikusok és a magyar szerzők bő választéka mellett a népi írók: Darvas József, Veres Péter, Illyés Gyula és Kovács Imre művei is megvoltak az állományban, amelybe azonban bekerültek ponyvának minősíthető könyvek is. A társadalomtudományi művek között a szociáldemokrata ideológiát terjesztő könyveken kívül volt egy-két marxista könyv, például több példányban forgott közkézen *Lenin*: Állam és forradalom c. műve, melyet ponyva-

A vegyipari szakszervezet központi könyvtára az 1960-as években — és ma

borítóba kötöttek. Találunk egy-két kézikönyvet is, mint például a Társadalmi Lexikont.

A 30-as évek végén közadományokból és a kibontakozó szabadidő-mozgalom keretében néhány vegyipari üzemben könyvgyűjtemény jött létre. Ezekkel az osztályellentéték elsimítására szánt könyvanyagot tartalmazó könyvtárakkal azonban a szakszervezet nem került kapcsolatba.

A szervezet balratolódásának — de az ízlésnevelés tudatosabbá válásának is — jele volt az a nagy selejtezés, amelyet 1943-ban hajtottak végre, s amelynek során a *ponyvákat kivonták az állományból*. Sajnos, a selejtezés után 1000 kötet alá csökkent könyvállomány a II. világháború alatt nagyrészt megsemmisült.

A vegyipari szakszervezeti könyvtárak felszabadulás előtti tevékenységének története azt mutatja, hogy a szakszervezet a legnehezebb időkben sem mondott le tagjai nevelésének erről a fő eszközéről. A néhány könyvtárnak nagy szerepe volt abban, hogy a forradalmi tanok eljutottak a vegyipari munkásokhoz is. Volt időszak, amikor kiemelkedő szerepet játszottak, amikor ez a tevékenység állott nemcsak a kulturális, hanem általában az egész szakszervezeti munka központjában.

II. A felszabadulástól napjainkig

A második világháború hazánk vegyiparának majdnem egyharmadát elpusztította, a hároméves terv végére azonban már 75%-kal termelt többet az iparág, mint 1938-ban; 1956-ra pedig ez a teljesítmény is megduplázódott. Az akkor bekövetkező gazdaságpolitikai változások az egész népgazdaság kemizálásának gyorsítását eredményezték. Az MSZMP Központi Bizottságának 1960-ban hozott határozata a vegyipar kiemelt fejlesztését tűzte ki célul. A főváros tehermentesítése céljából ez döntő részben vidéken történt, s ezzel párhuzamosan felszámolták a korszerűtlen kisüzemeket. A termelés fokozódása a foglalkoztatottak számának nagymértékű emelkedését eredményezte. Míg 1938-ban 24 ezren, addig 1952-ben 43 ezren, 1957-ben 57 ezren, 1973-ban pedig csaknem 140 ezren dolgoztak az iparágban. A vegyipari szakmai és szakmunkásképzés bevezetésével lényegesen megváltozott a dolgozók összetétele. Fokozatosan nőtt a szakmunkások aránya, és elérte a 36%-ot. A korszerű automatizált rendszerek kezelése mind képzettebb, művelt munkásokat igényelt. Emelkedett a dolgozók alapműveltsége: 1963-ban még a fizikai dolgozók 45,5%-a, 1973-ban pedig már csak 36%-a nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel. Bár ez az arány még mindig magas,

az országos 45%-os állapottal összevetve szembetűnik a kétségtelen fejlődés: már nem az átlagtól képzésben elmaradt, hanem annál fejlettebb szintre jutott munkásság dolgozik a vegyiparban.

A felszabadulás után megindult átalakulás szerves részét képező kulturális forradalom kibontakoztatásában a vegyipari szakszervezet is szerepet vállalt. Szervező munkát fejtett ki az iparág dolgozói között az állami kulturális intézmények igénybevételére és kulturális nevelő tevékenységet végzett saját lehetőségeinek felhasználásával.

A könyvtárak fejlődése 1956-ig

A Tanácsköztársaság egyik legnagyobb könyvtári kezdeményezése, a *munkahelyi könyvtárak létesítése* a felszabadulás után a vegyipar területén is megvalósulhatott.

A könyvgyűjtemények létesítésének anyagi feltételei az infláció miatt kezdetben nem voltak meg. Több helyen a dolgozók vitték be nélkülözhető könyveiket az üzemekbe. A szakszervezet korán felismerte a kulturális igénynek ezt a megnyilvánulási formáját, ezért részben a központi könyvtárlományából, részben vásárlás útján könyveket juttatott az üzemeknek. A segítségre azért is szükség volt, mert az összehordott könyvek között kevés olyan akadt, amely a munkáskultúra kibontakoztatását szolgálta. Az 1946. július 1-én megtartott kongresszuson *Szipka József* főtitkár már arról számolhatott be, hogy az üzemek költségére 17 helyen létesült könyvtár, melyekbe a szakszervezet 2550 könyvet juttatott el.

Bár a szakszervezet *tevékenysége az üzemekbe helyeződött át*, 1946 januárjától már működött a központi könyvtár is. Hetente háromszor: hétfőn, szerdán és szombaton délután kölcsönzött könyveket a központi apparátus munkarendje szerint, májustól pedig már minden nap.

Az állományalakítás elvei ekkor még nem voltak kidolgozva. A szakszervezeti központ úgy próbálta segíteni az üzemi bizottságokat, hogy a szaklapban könyvismertetőket közölt a beszerzésre fontosnak tartott könyvekről. Ekkor még működtek a profithajszoló, a kétes ízlést és gondolkodást kiszolgáló tőkés kiadók. A vegyes értékű könyvpiac az irodalmi ismeretekkel nem rendelkező könyvtárosoknak nehézséget okozott az eligazodás. 1947-ben és 1948-ban újabb helyeken jöttek létre kisebb könyvgyűjtemények. Az üzemi bizottságok többsége a folyamatos könyvbeszerzésre nem tudott pénzt fordítani, ezért *a könyvvásárlás alkalmoszerű volt* és nagyrészt antikváriumokban történt. A „ne legyen gyár könyvtár nélkül” jelszó megvalósításához hozzákezdett a szakszervezet, a gazdasági és politikai helyzet azonban az erőket és a figyelmet más irányba fordította. Emiatt a könyvtárosi tevékenység megrekedt az adminisztrációs tevékenység szintjén.

Az államosítás, a munkasegység megteremtése és az iparági szervezkedés létrejötte után fejlődésnek indult a vegyipari könyvtármozgalom. Kedvező feltételek alakultak ki annak következtében is, hogy a nyomdák államosítása után az MDP javaslatára 25–30%-kal mérsékeltek a könyvek árát, s megkezdődött a jó és olcsó könyvek tömeges kiadása. Kedvezően alakultak a vegyipari kulturális munka szervezői keretei is.

A könyvtárak számának és a könyvtárlományának növelésével párhuzamosan az üzemi könyvtárak munkájának fő célkitűzése *az ideológia oktatás segítése* lett. Ez a bizonyos értelemben „tankönyv”-nek nevezhető könyvek mellett a haladó szellemű klasszikus szépirodalom, a politikai művek, az ismeretterjesztő könyvek és a vegyipari szakirodalom beszerzését is megkövetelte. A szakszervezeti bizottságok költségvetésében mind nagyobb összegek jutottak könyvvásárlásra.

Kezdett kialakulni a könyvtár és az olvasás népszerűsítése, propagandája, s a módszertani munkában is megtették az első lépéseket. A könyvtárosok oktatása szintén megkezdődött.

1950-re a budapesti 102 üzem és telephely közül már 82-ben volt kisebb-nagyobb könyvtár. 69 helyen külön könyvtáros megbízáttal kultúraktivista tevékenykedett. Az olvasók száma 5668 volt, vagyis *a dolgozóknak majdnem 20 százaléka*.

Az 50-es évek elején a társadalmi, politikai és kulturális életben elkövetett hibák a könyvtári munkában is éreztették hatásukat. Az olvasómozgalmi akciókat és a könyvankétok többségét a sematikus termelési és munkaregényekből szervezték. A könyvtármunkát *a napi termelési és politikai feladatok szolgálatába* igyekeztek állítani. Ugyanakkor a könyvtári munka értékelésében a mennyiségi szemlélet kapott főszerepet. A kulturális versenyek részeként szereplő könyvtári versenyek a könyvek és az olvasók számának hirtelen emelését tűzték ki célul az olvasórétegek és az egyének ízlésének fokozatos alakítása helyett.

Bár 1951-től kezdve a kulturális munka egyik kiemelt területe lett a könyvtári tevékenység, a belső szakmai munka továbbra is elégtelen maradt. Nem terjedtek el

még az állományfeltárás eszközei, a katalógusok sem. A könyvtárak „decentralizálása”, a kis műhely-, vándor- és ládakönyvtárak létrehozása az állomány szétforgácsolódásának eredménye. A néhány könyvből álló „könyvtár” elvesztette gyűjtemény jellegét, funkciójának nem tehetett eleget.

A könyvtárak és az állomány gyorsütemű szaporodása szükségessé tette az egységes nyilvántartás megszervezését.

1952-től kezdve a népművelési miniszter által elrendelt évenkénti adatszolgáltatási kötelezettség kiterjedt a vegyipari könyvtárakra is. Bár az egységes nyilvántartás bevezetése vontatottan haladt, mégis nagy segítséget adott a könyvek tervszerűbb beszerzéséhez. Az elkészült könyvtári leltárak, csoportos leltárak az állomány megismerésének nélkülözhetetlen eszközei lettek.

1954-ben már az üzemek, telephelyek 95%-ában, vagyis 74 helyen működött könyvtár. A nagyobb könyvtárakban főoglalkozású könyvtárosok kezdtek dolgozni, itt a munka színvonala lényegesen emelkedett.

Rendszeressé váltak a könyvtári rendezvények, az író-olvasó találkozók, a könyvkiállítások is. A könyvtárak mellett több helyen irodalombarát-kör jött létre. Jelentkezett azonban a korábbi gyakorlattal ellentétes tendencia is: a könyvtárak befelé fordulása, a napi politikától való elzárkózás. Terjedt az a szemlélet is, hogy a jó könyvnek nem kell propaganda, a könyvválasztást az olvasóra kell bízni.

1955-ben kezdődött meg a könyvtárak hálózatba szervezése. A műhely- és ládakönyvtárak felszámolása hamar megtörtént, a hálózat kiépítését és a központi könyvtár létesítését elhatározták, megvalósítani azonban még nem sikerült. Az ez évben megjelent új „Működési szabályzat a szakszervezeti üzemi könyvtárak részére” jó segítséget adott a vegyipari könyvtárak kezelésének egyszerűsítéséhez, a gyűjtőkör és az állomány kialakításához. Tisztázódott, hogy a könyvtárakat a szakszervezeti bizottságok irányítják, és az állami szervek gyakorolják a szakfelügyeletet. Egy-két helyen *könyvtári tanácsok* jöttek létre, elsősorban az olvasószolgálati és a szervezési munka segítésére.

A hiányosságok ellenére is alapvetően kedvező volt tehát a vegyipari szakszervezeti könyvtárak tevékenységének mérlege. Azzal, hogy közvetlen közelükbe, a munkahelyükre vitték a könyvet, valamennyi könyvtártípus közül a legnagyobb szerepet játszották a vegyipari dolgozók ideológiai képzésében, a nem-olvasók olvasóvá nevelésében, s egyéni értelmi és érzelmi képességeik kibontakoztatásában. Sajátos eszközökkel jól segítették a szakszervezet célkitűzéseinek megvalósítását is. *(Folytatjuk.)*